

ONDER DIEREN

De ‘dierenboeken’ van Eva Meijer en Ton Lemaire

Eva Meijer (1980) is beeldend kunstenaar, filosoof, schrijver en singer-songwriter. Haar roman *Het vogelhuis* (2016) werd alom geprezen. Getipt in *De wereld draait door* en vertaald in het Duits, Engels, Frans en Arabisch. Meijer promoveerde aan de Universiteit van Amsterdam (in september 2017) op een onderzoek naar de politieke stem van dieren. Begin 2016 verscheen *Dierentalen*, waarin ze talen van niet-menselijke dieren bespreekt, en de vraag wat taal eigenlijk is.

Ik kende Eva Meijer niet. Bovenstaande alinea heb ik overgeschreven van de achterflap van een nieuw boek van deze kennelijk veelzijdige en productieve auteur: *De soldaat was een dolfijn*, een boek van bescheiden omvang dat volgens de verantwoording achteraan een soort extract is van haar proefschrift en een uitwerking van *Dierentalen*. Die toch niet onbelangrijke informatie ontbreekt op de achterflap, wat ertoe kan leiden dat kopers van haar eerdere werk pas gaandeweg ontdekken een kat in de zak gekocht te hebben. Ik zou die alinea ook niet geschreven kunnen hebben. Ik zou niet plompverloren, zonder toelichting, spreken van “de politieke stem van dieren” of van “niet-menselijke dieren” en, belangrijker, ik zou een boekbespreking of een introductie van een jeugdige, betrekkelijk onbekende auteur nooit met zoveel niet ter zake doende opschepperij beginnen.

Maar dat alles kan nog op het conto van de uitgever geschreven worden, misschien is de schrijfster in kwestie uit beter, bescheidener en hoogwaardiger hout gesneden. Helaas is dat niet het geval. Zij rijgt de ene boude bewering aan de andere, geeft zelden een steekhoudende toelichting, citeert uit de zoveelste hand, valt voortdurend in herhaling en combineert een naïef dilettaantisme met een krijgshaftige zelfverzekerdheid. Ongewild komisch in een zo pseudogeleerde context als de hare zijn verwijzingen naar “de invloedrijke denker René Descartes” of “de Duitse denker Karl Marx”. Dat “niet-menselijke dieren (...) niet stom zijn” is een open deur en wat daar direct op volgt, blijft niet alleen onbewezen, maar is ook makkelijk weerlegbaar: “ze hebben hun

Onder dieren is een belangrijk boek, het zoveelste van Ton Lemaire. Een blamage dat hij de P.C. Hooft-prijs nog niet heeft gekregen

eigen talen en culturen, die we in veel gevallen verstaan of kunnen leren kennen.”

Was het maar waar, dat laatste. Ik citeer een ander recentelijk verschenen boek over dieren, een onvergelijkelijk veel beter boek, *Onder dieren* van Ton Lemaire. “Een dier heeft voor ons vaak iets raadselachtigs en geheimzinnigs. Zoals wanneer we kijken in het glanzende oog van een paard of de altijd wat verbaasde, goeie blik van een koe, het kleine en felle oog van een haan, de strenge blik van een kat of het alerte kraalooje van een meesje of een winterkoninkje. Kijken we dan in het gezicht van een wezen waarmee we in de grond verwant zijn of kijken we in een afgrond die tussen ons ligt en onoverbrugbaar is? Meestal lijken we ons te bewegen tussen afstand en toenadering, tussen vereenzelviging en vervreemding. Het raadselachtige van dieren wordt zeker ook opgeroepen door hun zwijgen, althans doordat ze geen taal spreken die we begrijpen. Daardoor verkeren we op deze planeet in de misschien dramatische situatie dat we het leven delen met ontelbare andere organismen waarmee we niet of nauwelijks kunnen communiceren, met uitzondering dan van gezelschapsdieren.”

Waarschijnlijk ten overvloede: Lemaire (1941) is geen “kille” wetenschapper, hij houdt al van kinds af aan van dieren, heeft bovendien altijd zelf dieren gehouden – “een konijn, een tamme kauw, stekelbaarsjes en goudvissen, een hagedis, vogeltjes in een volière, bijen, een gehandicapte steenuil, veel kippen van allerlei ras en natuurlijk honden” – en heeft hen vanuit allerlei invalshoeken diepgaand bestudeerd: biologisch, cultuurhistorisch, filosofisch, literair,

politiek. Zijn nieuwe boek is een goudmijn van samenhangende kennis en genuanceerde inzichten op al deze gebieden, overtuigend van de eerste tot de laatste zin.

Onder dieren van Lemaire, evenals bijvoorbeeld zijn eerdere boek over *De leeuwewerik* (2004), zou voor Eva Meijer een leerschool kunnen zijn in hypothetisch en voorzichtig redeneren op basis van zo controleerbaar mogelijke feiten. Zij zit er helaas vaak opzichtig naast. Zo beweert ze dat de diereethiek pas begint in 1789. Geen idee hoe ze daarbij komt. Elders verwijst ze weliswaar via anderen naar Montaigne, maar het is haar kennelijk ontgaan dat die ruim vierhonderd jaar geleden al weinig heel liet van het veelgesmade standpunt van Descartes, die het dier inderdaad als “een zielloos wezen” zag – een theoretische reductie die het dier tot model van de machine maakte. Uiteindelijk, zegt Montaigne, nadat hij een waslijst van eigenschappen en vaardigheden heeft gegeven waaruit blijkt dat dieren wel degelijk beschikken over het vermogen tot lijden en ook de vreemdste dingen kunnen leren, uiteindelijk onderscheidt de mens zich alleen door zijn hoogmoed van het dier.

Begrijpelijk dat Montaigne het doden van een onschuldig dier niet zonder pijn in het hart kan aanzien en dat hij dus een verklaard tegenstander is van plezierjacht. Dat geldt trouwens voor al zijn humanistische tijdgenoten. Erasmus hekelt de domheid van de aristocraten, die hun tijd verdoen met zoiets beestachtigs als de zwijnenjacht, en ook Thomas More vindt die jacht een onwaardige bezigheid. De primatoloog Frans de Waal en de filosofische en antropologische essayist Ton Lemaire hebben hun oude voorgangers, en niet alleen de zojuist genoemde. Maar hoezeer zij de verschillen tussen mens en dier ook relativeren, nergens suggereren zij, zoals Eva Meijer, dat er tussen de taal van mensen en – zelfs de meest op ons lijkende – dieren geen beslissende kloof gaapt.

Dieren hebben het vermogen tot lijden, sommige dieren beschikken over een bepaalde, maar moeilijk te peilen empathie – Lemaire geeft ontroe-

rende voorbeelden, onder meer van rouwende olifanten. Dieren kunnen vaak ook van alles leren, maar – en dat is de oorzaak van genoemde kloof – ze kunnen die vaardigheden en die kennis niet vastleggen en aan een volgende generatie doorgeven, waardoor een gestage uitbreiding en cumulatie ervan onmogelijk is. Elke generatie, elk afzonderlijk dier begint weer van voren af aan, van vooruitgang kan geen sprake zijn. En dat hangt samen met de beperkte talige vermogens van zelfs de intelligentste dieren, die het abstraheren van het hier en nu van de fysieke leefwereld verhinderen. Logisch dus ook dat Eva Meijer, die van geen verschillen wil weten en het liefst met alle dieren aan tafel ging zitten om volgens het principe *one man, one vote* over de inrichting van de wereld te debatteren, over de Verlichting vooral in denigrerende termen praat.

“De mens uit de Verlichting is een man, een witte, met bepaalde eigenschappen. Niet toevallig is dit tevens de mens die destijds de lakens uitdeelde”, stelt zij vast. Van Lemaire – maar ook uit elk schoolboek – kan zij leren dat “de mens uit de Verlichting” een hopeloze generalisering is, en tevens dat de relevante denkers uit die tijd toevallig helemaal niet de mensen waren die destijds de lakens uitdeelden, integendeel eerder. Bernard Mandeville, een cartesiaan nota bene, vroeg zich al in 1714 in zijn beroemde *Fable of the Bees* af hoe het mogelijk was dat sommige mensen bij het zien van kreunende en stuiptrekkende dieren ongevoelig konden blijven. Iets vergelijkbaars geldt voor Jeremy Bentham, Voltaire, Denis Diderot, Jean-Jacques Rousseau, Nicolas de Condorcet en Adam Smith. Ik denk ook aan de door Lemaire niet genoemde *Four Stages of Cruelty*, geniale etsen van William Hogarth, even geniaal commentarieerd door Georg Lichtenberg. Spinoza, misschien verrassend, hoort in dit rijtje nadrukkelijk niet thuis, hij noemde bijvoorbeeld het verbod op het slachten van dieren in de stijl van Descartes’ rigide antropocentrisme eerder een vorm van “ijdel bijgeloof en vrouwelijke weekhartigheid” dan van “gezond verstand”; Schopenhauer, aan wie Lemaire een apart hoofdstuk wijdt, even nadrukkelijk weer wel.



Paulus Potter, *Orpheus en de dieren*, 1650, olieverf op doek, 67 cm × 89 cm, Rijksmuseum, Amsterdam

Lemaire eindigt zijn boek met het ontwerp van een zowel verruimd als gematigd humanisme. In het spoor van de eerdergenoemde auteurs bepleit en praktiseert dat humanisme een welwillendheid en mededogen die zich uitstrekken tot het dierenrijk en die zich verzetten tegen de vele barbaarse praktijken met betrekking tot dieren. Daarvoor heeft Lemaire in het voorafgaande ruim voldoende materiaal aangedragen en geeft hij ook aan het eind nog een vijftal evidente voorbeelden.

Onder dieren is, ik zeg het nog maar eens, een belangrijk boek, het zoveelste van deze auteur. Een blamage eigenlijk dat Ton Lemaire, de Erasmus van het Antropoceen, niet allang de P.C. Hoofi-prijs heeft gekregen.

CYRILLE OFFERMANS

TON LEMAIRE, *Onder dieren. Voor een diervriendelijker wereld*, Ambo Anthos, Amsterdam, 2017, 507 p.

EVA MEIJER, *De soldaat was een dolfin. Over politieke dieren*, Cossee, Amsterdam, 2017, 116 p.